

Fra Grundtvig-litteraturen

Kierkegaards eller Grundtvigs synspunkt?

P.G. Lindhardt: *Konfrontation*. Grundtvigs prædikener i kirkeåret 1854-55 på baggrund af Kierkegaards angreb på den danske kirke og den »officielle« kristendom. Udg. af Institut for Kirkehistorie, Københavns Universitet. Akademisk Forlag 1974. 220 sider.

Titelen er både træffende, spændende og på flere måder provokerende. Anmelderen har ikke haft lejlighed til at konfrontere udgaven med Grundtvigs prædikenmanuskripter og kun et par steder fundet meningsforstyrrende trykfejl, der dog retter sig selv. (Den værste af dem er vel »uforlignelige« i stedet for »uforligelige« side 180 linie 33f). En endelig udgave af Grundtvigs prædikener må indeholde tekstkritiske noter. Denne udgave indeholder kun den tekstkritiske bemærkning, at manuskriptet i ikke så få tilfælde synes at være uafsluttet – hvortil udgiveren føjer, at der i andre tilfælde foreligger flere udkast (der meddeles dog kun et par), og at man »naturligvis ikke med sikkerhed kan vide, om han altid har fulgt manuskriptet«. Anmelderen må give udgiveren ret, hvis han mener, at tekstkritik ikke må bortlede opmærksomheden fra tekstens indhold, men kan ikke altid følge ham i den tolkning, der ligger i kommentarens referat af prædikenerne. Det må ikke glemmes, at de er holdt som almindelige søndagsprædikener, men her er set fra en ganske bestemt synsvinkel. Specielt vil jeg gerne gøre den bemærkning, at dette gælder tolkningen af Grundtvigs prædiken 6. søndag efter påske (20/5), hvor Grundtvig går direkte ind på Kierkegaards spørgsmål om, hvem der er de rette sandhedsvidner.

Jeg skal hverken referere prædikenen eller Lindhardts fortolkning af den (s. 197-98), men kun citere følgende ord, der er indskudt *en passant* mellem to tankestreger: »som så ofte henholder Grundtvig sig til den opvækkelse han gennem den sidste menneskealder tilskriver sin egen mageløse opdagelse«. Den, der læser prædikenen uden på forhånd at tilskrive Grundtvigs virksomhed sådanne virkninger – og der gaves jo også andre prædikanter end Grundtvig, der kunde bidrage til en voksende religiøsitet i Danmark i 1. halvdel af 1800-tallet – vil finde den citerede fortolkning af Lindhardt ensidig, og ensidigheden er let af forklare af det anlagte synspunkt. Den er forsåvidt legitim – men kun når det er klargjort, at den skyldes en metodisk ensidighed.

Muligvis vil en kyndig kirkehistoriker (og det er nærværende anmelder ikke) benægte, at religiøsiteten var voksende 1800-1850. Hvad jeg hævder er kun, at

det var den almindelige mening hos de toneangivende forfattere dengang (fx. H.C.Ørsted) uden at det faldt dem ind at gøre Grundtvigs virksomhed til årsagen (eller den væsentlige årsag) dertil. Hvad Grundtvig henholder sig til i prædikenen er, hvad han kalder Helligåndens vidnesbyrd, »sammensmeltet med Apostlenes«. Derimod gør han – og det fremhæver Lindhardt da også – netop den »Indrømmelse«, Kierkegaard havde efterlyst hos J. P. Mynster, at »ligesaa dygtige og fuldvoxne Sandheds-Vidner enten som vor Herre Jesus Christus selv, eller som hans Apostler ... det hverken er vi eller udgiver os for at være...« Grundtvig anvender derimod et andet, muligvis angribeligt, udtryk: »... vi kan med Sandhed sige, at Vorherres Jesu Christi Vidnesbyrd er i Tiltagende, saa vi tør godt vente, at det endnu engang skal blive apostolisk...« Men dette er jo en *trossag*, som ingen kan nægte en kristen ret til at udtale.

At Grundtvig støtter denne tro på sin erfaring i det omtalte tidsrum, forekommer måske den eksistentielt tænkende mistænkeligt eller irrelevant; men Grundtvig gør i prædikenen skylden for den forudgående svækkelse af det kristne vidnesbyrd til »vor egen«, og sammenhængen må vise, hvem det er, han hermed henviser til. I prædikenens begyndelse bruger Grundtvig naturligvis ordet »vi« direkte om sig selv og sine tilhørere; senere (s. 114 l. 6 fra neden) om alle, der bekender Jesus og tror, at »Gud opreiste ham fra de Døde«. Men i slutningen af prædikenen (s. 115 l. 5 fra neden), hvor han taler om hindringerne for det kristne vidnesbyrds kraft og troværdighed i »vore Dage« modsat »vore Fædres og mange Slægters Dage«, bruger han udtrykket »vi, som forkyndte Evangelium«, hvorved han må forstå *præsterne*, idet han stiller sig solidarisk med dem – både i sin egen levetid og i fortiden. Det er i denne forbindelse, han gør skylden for det kristne vidnesbyrds svækkelse til »vor egen«.

Når Grundtvig altså siger, at hindringerne var, at »vi, som forkyndte Evangelium, forsømte at tage dem med os, der efter Herrens Ord i Dagens Evangelium var de eneste troværdige Vidner om ham,« nemlig »Sandhedens Aand« og Jesu disciple, og som følge deraf i stedet tog »saavidt mueligt, Verdens-Magten med os«, hvorved vi »saavidt mueligt« nedbrød »vort Vidnesbyrds Troværdighed« – så kan han hermed ikke blot tænke på sin egen optræden i Kirkens Gienmæle 1825 og følgerne deraf, men må desuden tænke på *statskirkens præster overhovedet*.

Forsåvidt er Grundtvigs prædiken altså en præcis formulering af det samme angreb, som Kierkegaard rettede mod statskirken (eller fra 1849 folkekirken). Men faren for at miste balancen i denne situation for Grundtvig viser sig tydeligt i de derpå følgende ord, hvor han kalder det en »stor Lykke i vore Dage, at Verdens-Magten hos os slog Haanden af Vorherres *Jesu Christi* Vidner og snarere forskiød end beskyttede dem, thi derved tilbagevandt vort menneskelige Vidnesbyrd sin hardtad tabte Troværdighed...« – hvorved Grundtvig netop må tænke på anklagen mod ham og dommen over ham i 1825-26, fordi han i Kirkens Gienmæle krævede en teologisk professors udtræden af statskirken, men ikke fik statsligt og juridisk medhold. Hævder han da ikke her netop at høre til »de rette Sandhedsvidner«?

Grundtvig fortsætter imidlertid: »... og vi kom til at føle vor Trang til Sandhedens Aand som vort guddommelige Medvidne og vor guddommelige Trøster« – hvorefter prædikenen slutter med en opfordring til at gøre »hele Me-

nighedens apostolske TroesBekjendelse til Sjælen i vort christelige Vidnesbyrd«. Stedet viser altså, at dette holdepunkt for Grundtvig ikke blot var et våben mod anderledestænkende, men også et redskab til at hindre forkynderen selv i at falde for den fristelse at betragte sine personlige følelser, sin teologiske skole eller sine filosofiske ideer som guddommelige sandhedsudtryk.

Fortolkningen af en tekst beror meget på, fra hvilket synspunkt den ses. Men teksten behøver ikke at blive tvetydig af den grund. Og det er denne prædiken af Grundtvig ikke. Den indeholder hans utvetydige svar til Kierkegaard (indrømmelsen), men røber også, hvor fristelsen lå for ham selv, bl.a. i 1825 og 1831 – nemlig til at træde ud af statskirken – , men også i 1855. Der er ingen tvivl om, at Kierkegaards angreb på misbrugen af udtrykket »de rette Sandhedsvidner« har anfægtet Grundtvig, men heller ikke om, at dagens tekst har givet ham svaret på denne anfægtelse: »Naar Trøsteren kommer, som jeg skal sende eder fra Faderen, Sandheds-Aanden, som udgaaer fra Faderen, da skal han vidne for mig, men ogsaa I skal vidne, thi I er med mig fra Begyndelsen. »Grundtvig anser sig herved både berettiget og forpligtet til at forkynde apostlenes og Jesu evangelium. Hverken mere eller mindre.

I en avisartikel midt under kirkekampen skrev Kierkegaard under overskriften: »Hvad jeg vil?« – »Ganske simpelt: jeg vil Redelighed« – »Den Formildelse, som er den almindelige Christendom her i Landet, vil jeg have holdt ved Siden af det nye Testamente for at faae at see, hvorledes disse to forholde sig til hinanden.« Noget tilsvarende er, såvidt jeg har forstået, også hensigten med P.G. Lindhardts *Konfrontation*. At stille Grundtvigs samtidige prædikener over for Kierkegaards erklæring: »jeg vil ikke ved Fortielser eller ved at gjøre Konster see at frembringe det Skin, at den almindelige Christendom i Landet og det nye Testaments Christendom ligne hinanden«. En erklæring, der forekommer endnu mere velbegrunderet i dag end i 1855, eftersom den er dokumenteret af *Per Salomonsens* religionssociologiske disputats *Religion i dag* I-II (1971).

I 1961 udgav P.G.Lindhardt Kierkegaards *Øieblikket* med en indledning på 19 sider, hvori det hed, at det var hans hensigt »at præcisere kirkestormens motiver, understrege hvad Kierkegaard vilde og ikke vilde, og pege på det »sted«, hvorfra hans angreb ikke blot giver mening, men er nødvendigt.« (S. 5.)

En tilsvarende indledning findes ikke i *Konfrontation*, men den behøves heller ikke. Dels er bogen nemlig en prædikensamling, der meget vel kan læses for sig selv uden nogen aktuel eller kirkehistorisk kommentar, når man kender Grundtvigs forkortelser (som man her må gætte sig til) og har et nyt testamente ved hånden. Dels har Lindhardt i en kommentar og efterskrift, der kan læses fortløbende, selv givet den konfrontation med Kierkegaard, han med fuld ret ser i Grundtvigs prædikener. At Grundtvig – som det ifl. Carl Weltzer med Grundtvigs sønner som kilde anføres – »under kirkestormen forbød, at Kierkegaards navn nævntes i hans hus«, er fra dette synspunkt ganske naturligt. Beskæftigelsen med dette emne måtte for Grundtvigs vedkommende begrænses til prædikenerne. Det er ikke nødvendigt at pege på særskilte motiver til disse tekster, kun for anledningen til at udgive dem.

Havde Grundtvig fået lejlighed til at bearbejde dem, havde de nok mistet den friskhed, de nu har, og tillige deres dokumentariske værdi. De er naturlig-

vis ikke alle lige gode, men de er lige *virkelige* – som en prædikants svar på evangeliet i en bestemt situation (man kan kalde den historisk, eksistentiel, personlig eller andet, hvad der kun viser læserens eget synspunkt). Det er, *hvad en prædiken altid skal være*, og som sådanne er disse prædikener, set fra en ikke-teologs synspunkt, netop *som de skal være*.

Det kan hændes, at Grundtvig ikke har læst og forstået alt, hvad Kierkegaard har skrevet. Men den *situation*, hvori Kierkegaard skrev, har han kendt, omend fra et andet synspunkt, fordi han tilhørte en ældre generation – han var nøjagtig 30 år ældre.

Bortset fra den værdi, disse tekster kan have for læseren personlig, så er der altså her tale om en situation, *der nu er forandret*, set fra *to synspunkter*, den 72-årige Grundtvigs og den 42-årige Kierkegaards – begge på højdepunktet af deres indflydelse og ydeevne.

Den ændring i kirkens indre struktur, der har gjort den mere rummelig, men tillige mere konturløs, har ikke forandret situationen, men tværtimod accentueret skarphe den i Kierkegaards påstand: at betragte det danske folk som kristent er en illusion, et »Sandsebedrag« (S.V. bd. 19 s. 41 o.m.a. steder), som man kan finde forargeligt. Men *det er kun forargeligt i den udstrækning, man lader sig bedrage af det*.

Kirkens stilling i folket er forandret, men ikke sådan at skellet er blevet tydeligere – tværtimod. Man ønsker at kalde sig kristen, at få sine børn døbt, eller rettere: mange steder er det sådan, at man kræver det som en ret – som man kræver at få dem konfirmeret og at få sine pårørende begravet. Men man finder det forargeligt, hvis nogen afkræver en tro på eller viden om kristendommen. Den virkelighed, man således antager bag disse ceremonier, vil man under ingen omstændigheder gøre *noget menneske* regnskab for – medmindre man hører til de såkaldt »religiøse«, som mange af de øvrige anser for hyklere eller farisæere. Kierkegaards holdning er blevet den menige mands normalholdning: »Hvad vilde folk sige, hvis jeg gik i kirke?« som en forretningsmand for nogle år siden sagde til sin søns religionslærer. – Hvilket dog ikke forhindrer, at den menige mand vil være kristen og måske også er det. *Intet menneske kan sige det*.

Mange tænkte formentlig ligesådan i 1855; men den ydre adfærd var en anden: *man gik i kirke*. Problemet under kirkestormen var derfor: hvad kan man slutte af denne kirkegang? – Svar: intet. Problemet nu er et andet: hvad kan man slutte af denne *ikke-kirkegang*? – Men svaret er det samme: man kan intet slutte.

»Har Grundtvig forstået Kierkegaard?« spørger Lindhardt til sidst. Han svarer selv: »Både ja og nej!« – »hvor Kierkegaard vil holde mennesket fast på *samtiden* – eller øjeblikket – inddrager Grundtvig (beroligende) den *fremtid*, som endegyldigt skal føre kraftbeviset.«

Har Lindhardt forstået Grundtvig? – Både ja og nej. – Det er nok muligt, at Grundtvig en overgang har opfattet Kierkegaard som »radikal biblicist af vanlig ortodoks type« og som fortæller for en art »munkekristendom«; sådan havde Grundtvig jo selv været 1810-1825. Men når Grundtvig har forstået og gjort den indrømmelse, Kierkegaard havde ventet af Mynster, så skulde han da ikke have kunnet misforstå Kierkegaard sådan!

Har Lindhardt forstået, hvad Grundtvig mener med den fremtid, »der ene kan afgjøre Trætten«? – Denne fremtid vil ifølge Grundtvig ikke oprinde før tidens ende. Lindhardt skriver: »Med det 19. århundredes romantiske teologi deler han (Grundtvig) troen på udviklingen, og må derfor hævde at det nye liv, ikke blot i de enkelte individer men navnlig i menighedskollektivet, hverken fra begyndelsen eller under væxten kan gælde for bevis.« Er en sådan fremtidstro identisk med »det 19. århundredes romantiske teologi«? –

Hvorfor dog gøre Grundtvig til en forældet romantiker, når hans udviklingsbegreb var ægte kristeligt? – Grundtvig underordnede ikke sin kristne livsanskuelse – og endnu mindre sin tro – under en idealistisk filosofi som den, de protestantiske teologer efter Kant faktisk anså det for nødvendigt at hævde som moderne mennesker. – Men det var netop denne idealistiske tænkning, der var udgangspunktet for Kierkegaards filosofi.

Et kristent menneskes fremtid er kun beroligende for den, der tror på Gud – ikke for den, hvis tro blot gælder udviklingen (eller fremskridtet).

»Hvad Sandhed er, maae Tiden vise«. Det var mottoet på Grundtvigs Verdenskrønike i 1817, og det er og bliver Grundtvigs hovedsynspunkt, udgangspunktet for hans filosofi og for hans protest mod samtidens kristendomsforståelse. Grundtvig protesterer mod enhver livsanskuelse eller teologi, der hævder en af mennesker forstået sandhed, der intet hensyn tager til det historiske forløb (også i fremtiden!), som den endegyldige. At dette var Grundtvigs standpunkt, har hans samtid næppe forstået, fordi den tænkte idealistisk og systematisk. Kierkegaard heller ikke.

Den, der henviser til fremtiden, risikerer langt mere end den, der holder sig selv og andre fast på det, de tror i øjeblikket. – Den, der virkelig tror, at Guds rige vil komme, har intet andet at henvise til end det endepunkt for historien, der vil vise, om han har ret.

For Kierkegaard (ligesom senere for Nietzsche) var historien reduceret til en eksistentielt uvedkommende fortid. I dag er situationen en anden. Alt drejer sig om den historiske fremtid. Det er til den, ethvert menneske må tage stilling – i det praktiske liv. At tage stilling til fremtiden religiøst er, kristeligt, at tro på, at det nye testaments kristendom vil forblive sandhed – ikke blot for mig i øjeblikket (og i en mulig transcendent verden), men også efter min død, i denne verden. Det var dette, Grundtvig troede.

Og det er denne tro, Grundtvig i de nu lykkeligvis udgivne prædikener, vel anfægtet men dog urokkeligt, forkynder.

Vor situation er hverken Kierkegaards eller Grundtvigs. Men Grundtvigs syn på sin egen samtids situation er værd at kende også i vor situation: Guds almagt gælder både i den af tid og rum begrænsede verden og uden for den, i evigheden.

Dette fremgår ikke blot af den bøn, hvormed Grundtvig regelmæssig indledte sine prædikener, men også f.eks. af den prædiken om stat og kirke, Grundtvig holdt den dag, da Kierkegaard døde: enhver må afgøre med sin samvittighed, om han kan være præst eller gå i kirke i den stat, han tilhører, eller må dyrke Gud uden for statskirken. Men som den danske lovgivning nu »omsider« er blevet (vel ved bestemmelserne om religionsfrihed og sognebåndsløsning), kan man ifølge Grundtvig også gøre det »uden derved at bort-

give det mindste af den Ret, Gud har forbeholdt sig selv« – et standpunkt, der kun vilde stride mod Grundtvigs prædiken 6. søndag efter påske, hvis man accepterede Lindhardts fortolkning af denne, hvad undertegnede anmelder, som forklaret ovenfor, altså ikke kan.

Er en stats- eller folkekirke kristeligt forsvarlig? – Grundtvigs svar på dette spørgsmål følger samme linie som Jesu svar til farisæerne: »Giv kejseren hvad kejserens er og Gud hvad Guds er.« Vel bandt Jesus med disse ord munden på sine fjender, men bilagde dog ikke striden mellem dem, der (som farisæerne) kalder sig Guds folk, og dem, der forlanger, at alle skal være kejserens (d.e. statens) trælle og »rette både deres Ord og Gierninger og selv Tro og Tanker efter hans Befalinger og hans behagelige Villie«. »Tvertimod«, siger Grundtvig, »er den Strid aldrig blevet ført saa skarpt og saa almindelig (d.e. universelt) som i Christenheden ...« Hvorfor? – Fordi Jesus »derved sønderrev Fjendernes falske Forlig«. Og ved dette forlig forstår Grundtvig bilæggelsen af den strid »mellem Guds Rige og denne Verdens Riger, som ikke kan bilægges eller ophøre saalænge Verden staar ...« Hvorefter Grundtvig taler specielt om stats- og folkekirkepræsters og dermed sin egen personlige stilling som dansk præst i denne strid – men altså ud fra den grundsætning, at striden mellem Guds rige og verdens riger er en strid, hvori enhver personlig må deltage med sin samvittighed, tro og overbevisning (alle tre ord bruges), og som derfor ikke *kan* bilægges eller ophøre før tidens ende. Skulde det tilsyneladende dog ske, vilde det med Grundtvigs ord være *et falsk forlig* – som det mellem farisæerne og herodianerne, der gik ud på at få Jesus anklaget, dømt og henrettet.

Det ville være udtryk for en total misforståelse af Grundtvig, om nogen vilde have hånet ham for denne i sit udgangspunkt skarpe og i sin udførelse redelige prædiken.

William Michelsen

En moderne videreførelse af Grundtvigs Beowulfstudier

Andreas Haarder: Beowulf

The appeal of a poem

Akademisk forlag. 1975.

Dette er en disputats for den filosofiske doktorgrad, forsvaret med megen ære og dygtighed af Andreas Haarder d. 11. april 1975.

Det er da også i høj grad et lærdomsarbejde, der imidlertid har betydelige, ja væsentlige folkelige kvaliteter. N.F.S. Grundtvig er en hovedsagelig i historien »The appeal of a poem«, hvilke ord skal forstås for overhovedet at begribe, hvad meningen med den sjældne akademiske afhandling er.

Her er det rigtigst at citere Haarders egen forklaring, fordi han aldeles rigtig erkender, at »The appeal of a Poem« er »uoversættelig i hele sin betydningsvidde«.